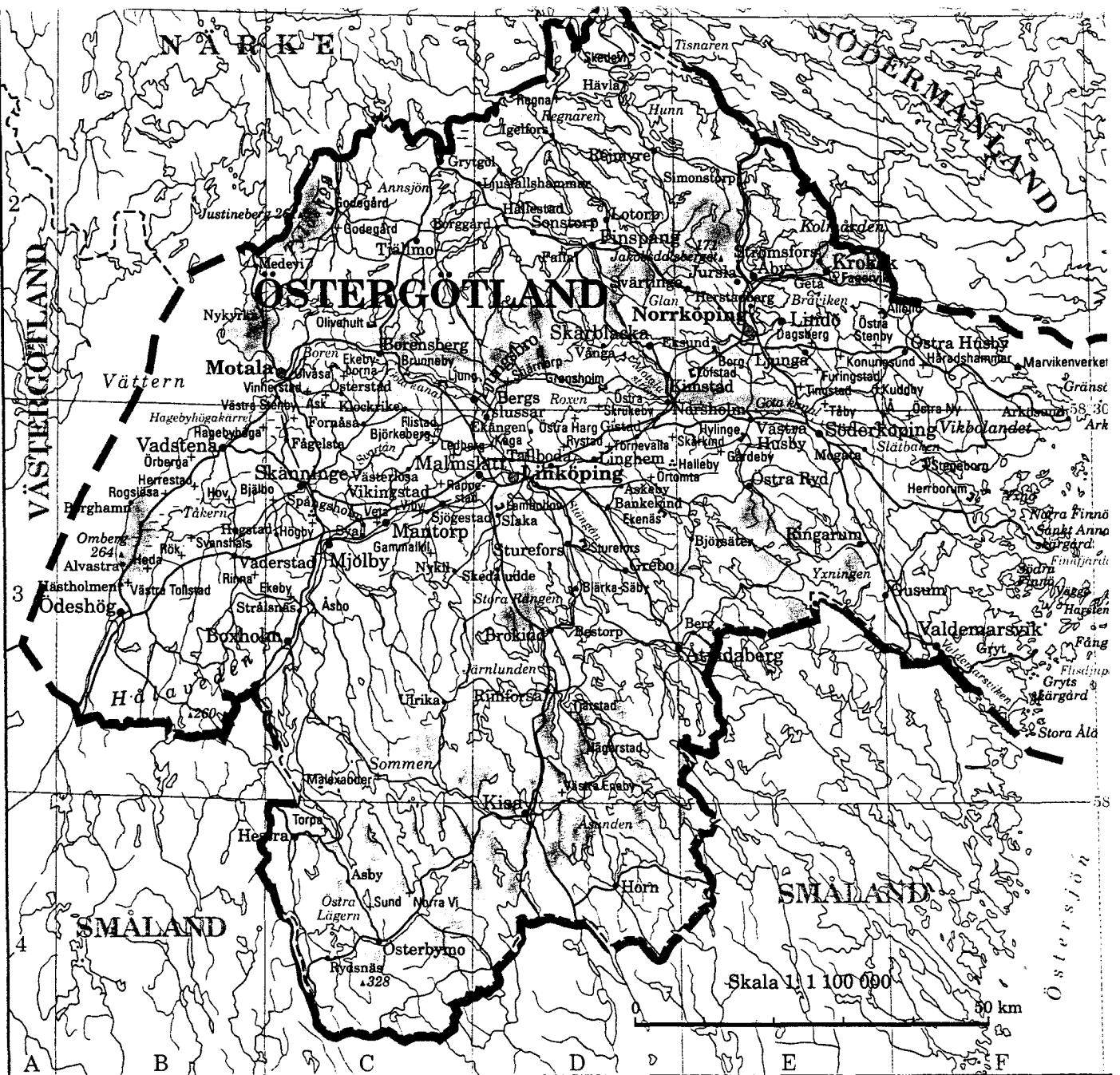

LINKÖPINGS UNIVERSITET
Institutionen för Tema
Avdelningen för historia
Kultur- och naturmiljötolkning
C-uppsats
VT 2000

Hantverkarnas utveckling i Heda och Stora Åby socken år 1845-48 och 1863-66

**The development of handicraft trade in the parish of Heda and Stora
Åby in 1845-48 and 1863-66**

Författare: Maria Blom
Handledare: Ingrid Olsson

Källa: National Encyklopedin, band 20/Östergötland
(Bra Böckers Förlag, 1996)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning och bakgrund	1
1.1	Allmänna utgångspunkter samt tidigare forskning	2
1.2	Syfte och avgränsningar	3
1.3	Frågeställningar	3
1.4	Källor och metod	4
1.5	Presentation av undersökningsområden	5
2	Undersökning i St Åby och Heda socken	7
2.1	Undersökning i St Åby socken 1845-1848	7
2.2	Undersökning i St Åby socken 1863-1866	11
2.3	Undersökning i Heda socken 1845-1848	15
2.4	Undersökning i Heda socken 1863-1866	17
3	Sammanfattning och slutsatser	19
	Käll- och litteraturförteckning	21
	Tabellförteckning	23
	APPENDIX	24

1 INLEDNING OCH BAKGRUND

Redan under medeltiden var den mest omfattande produktionen, vilken förekom utanför den agrara sektorn, hantverket. Det var också under medeltiden som ett alltmer specialiserat och professionaliserat hantverk utvecklades. Som följd av samhällets omvandling och tillkomsten av nya samhällsgrupper genom framväxten av städer, kyrka, världsligt frälse och statsmakt skapades en större efterfrågan på hantverksprodukter. Genom detta kunde många skaffa sig sitt levebröd genom att uteslutande utöva ett visst hantverk. Då hantverkets produkter torde avyttras på en marknad, blev således en lokalisering till kommersiella centra som städerna naturlig. Hantverk förekom också på landsbygden och utanför bondehushållen. De var skinnare, skomakare, skraddare och smeder, och tillgodosåg bondesamhällets omedelbara behov.¹

Hantverket övervakades av stadens myndigheter. Från senast mitten av 1400-talet uppstod även några hantverkarorganisationer: då det fanns ett stort antal hantverkare av samma slag i en stad, slog de sig samman i ett hantverksämbete, vanligen kallat *skrå* efter uppteckningen av organisationens regler och statuter. Genom skråväsendet utövades kontroll över kvaliteten och priset på varorna. Skråna reglerade också förhållandet mellan mästare och underlydande medhjälpare, lärlingar och svenner, senare gesäller. Dessa stod i ett hårt beroendeförhållande till mästaren. Skråordningen sökte se till att det förekom en ändamålsenlig utbildning och dessutom att rekryteringen av hantverkare kontrollerades.²

Det var huvudsakligen borgare som bedrev hantverk. Borgare var i teknisk mening de personer som fått *burskap* av magistraterna i städerna, dvs erhållit mästarvärdighet inom ett hantverksskrå eller rätt att handla.³

Från 1846 blev det tillåtet att bedriva hantverk utan att vara bunden av skråsystemet. I näringsfrihetsförordningen slogs det fast att "svensk man

---

¹ Thomas Lindkvist, Kurt Ågren, *Sveriges medeltid*, 1985, s. 56

² Lindkvist, Ågren, *Sveriges medeltid*, 1985, s. 57

³ Göran Behre, Lars-Olof Larsson, Eva Österberg, *Sveriges historia 1521-1809*, 1985, s. 129

eller kvinna är ... berättigad att i stad eller å landet idka handels- eller fabriksrörelse, hantverk eller annan hantering” Även kvinnor fick således näringsfrihet, med det viktiga undantaget att gifta kvinnor hade sin make som målsman. Kvinnor kunde dock söka dispens för att få lov att idka vissa hantverk, detta upphörde således 1846.⁴

Men samtidigt infördes vissa villkor som i praktiken kom att skärpa målsmanskapet. De måste nämligen begära att bli myndighetsförklarade först. De nya reglerna innebar därför att kontrollen flyttades från staten till make eller förmyndare, som skulle ge sitt tillstånd. En s k självförsörjande kvinna som levde på sina händers verk, behövde dock inte vara myndig. Men hon fick inte gå ihop med någon eller ta hjälp av någon annan än sina barn.⁵

1.1 ALLMÄNNA UTGÅNGSPUNKTER SAMT TIDIGARE FORSKNING

Sverige var på många sätt ett långt utvecklat land med många moderna inslag i sin ekonomi. Här fanns under första hälften av 1800-talet en underliggande växtkraft, knuten till befolkningens och jordbrukets dynamik. Vid seklets mitt stod landet inför en ny epok i sin ekonomiska historia eftersom det industriella produktionssättet knackade på dörren.⁶

Tidigare forskning har diskuterats i form av två avhandlingar, båda avlagda vid Uppsala universitet. *Borgaren blir företagare* skriven av Elsa Lunander vilken diskuterar ekonomiska, sociala och politiska förhållanden i förändringens Örebro under 1800-talet.⁷ Perspektivet är dock hos Lunander inriktat på familjestrukturens förändring, vilket inte har varit intressant för min undersökning. *Borgare, smeder och änkor* diskuterar ekonomi och befolkning i Eskilstuna gamla stad och Fristad 1750-1850 och är skriven av

---

⁴ Ulf Olsson, "Industrilandet", *Äventyret Sverige*, red. B. Furuhausen, 1993, s. 53

⁵ Anita Göransson, "Från hushåll och släkt till marknad och stat" *Äventyret Sverige*, red. B. Furuhausen, 1993, s. 135f

⁶ Olsson, *Äventyret Sverige*, 1993, s. 53

⁷ Elsa Lunander, *Borgaren blir företagare*, 1988, s. 12f

Ann Hörsell.⁸ Eftersom Hörsell behandlar införandet av ett slags undantag från den gamla ekonomiska ordningen för Eskilstuna Fristad, som infördes 1771, har inga resultat varit jämförbara för denna studie.

Dessutom, då båda avhandlingarna berör forskning i städer har de inte varit av största intresse för min egen forskning. Av stort intresse har i stället historikern Kalle Bäcks artikel, hantverkare och köpmän, i *Ödeshögsbor* varit. Här diskuteras vissa delar av mitt undersökningsområde under perioden 1846-1871. I artikeln undersöker Bäck hur ödeshögsbygden påverkades av näringsfrihetens genomförande 1846. Han gör en redovisning av vilka hantverkare och köpmän som fanns 1846 och hur deras antal förändras till 1871.

1.2 SYFTE OCH AVGRÄNSNINGAR

Syftet med min uppsats är att söka kartlägga hantverkaryrkets utveckling.⁹ För att kunna genomföra detta på ett så överkomligt sätt som möjligt så har jag valt att redovisa två undersökningsområden; Stora Åby socken samt Heda socken. Dessa två områden har jag undersökt under två tidsperioder, dels 1845-1848 och dels 1863-1866. Tidsperioderna är valda speciellt med tanke på skråväsendets avskaffande år 1846 samt näringsfrihetens införande år 1864. Det torde vara nu som utvecklingen borde te sig mest märkbar.

1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR

För att kunna undersöka samt kartlägga hantverkaryrkets utveckling så krävs det att man ställer vissa frågor:

---

⁸ Ann Hörsell, *Borgare, smeder och ånkor*, 1983, s. 11

⁹ För att underlätta för läsaren har jag gjort följande definitioner: Hantverkare – person som yrkesmässigt utövar ett hantverk. Hantverk – arbetsform vid produktion där arbetet utförs i liten skala med tekniskt enkla hjälpmedel och som kräver god yrkesskicklighet.

1. Hur stor del av de skattebetalande invånarna utgjordes av hantverkare?

Ökar andelen hantverkare när antalet skattebetalande ökar? Är utvecklingen den samma i båda undersökningsområdena?

2. Vilka hantverkaryrken är representerade?

Kommer jag att finna samma yrken i båda undersökningsområdena? Vilka skillnader finns i de båda tidsperioderna? Tillkommer nya yrken, och i så fall vilka? Försvinner yrken?

3. Hur stor del av hantverkarna utgörs av kvinnor?

Man vet att kvinnor fick idka hantverk, men kommer jag att finna några i mina undersökningsområden, och i så fall finner jag att deras yrkesval skiljer sig från männens?

4. Hur stort är antalet utövare per yrke?

Kommer jag att finna flera utövare av samma yrke? Kommer strukturen vara den samma i båda undersökningsområdena samt under båda tidsperioderna?

1.4 KÄLLOR OCH METOD

Min forskning har huvudsakligen baserats på mantalslängder för Lysings härad och då över de två utvalda socknarna St Åby och Heda. Vidare har jag använt mig av husförhörlängder. Mantalslängder är förteckningar över personer vilka var skyldiga att erlägga mantalspengar det vill säga besuttenhetsmått till grund för beskattning. Längderna upptog namn, hemvist, yrke, civilstånd m m på alla som blev mantalsskrivna inom ett mantalsskrivningsdistrikt. Husförhörlängden är en av prästen upprättad förteckning för kontroll av församlingsbornas läsfärdighet och katekeskunskap. I längden upptogs bland annat familjemedlemmars och tjänstefolks födelsetid och hemort, yrke, flyttningar, giftermål och död. Min tanke var att antalet skulle bli mer korrekt med stöd av både mantalslängder

och husförhörlängder. Detta då för att jag resonerar som så att husförhörslängderna torde vara mer tillförlitliga då man ju inte hade någon anledning att ljuga inför prästen. Därtill har jag undersökt redogörelser för folkmängden, statistiska tabeller. Dessa förs vart femte år.

Jag har räknat antalet hantverkare under de två tidsperioderna, räknat och listat de olika förekommande yrkena, samt räknat antalet yrkesutövare per yrke. Jag har också följt könsfördelningen, räknat lärlingar respektive gesäller.

Jag har också studerat Kalle Bäckes forskning och jämfört den med min egen.

1.5 PRESENTATION AV UNDERSÖKNINGSOMRÅDENA

Båda undersökningsområdena ligger inom Hålaveden och faller inom Lysings härad. Att jag valt just de här socknarna beror på deras olika skillnader, såsom geografi och storlek.

Värt att notera är att beskrivningarna över socknarna är skrivna under de tidsperioder jag valt att studera.

St Åby socken

St Åby socken ligger mellan Ödeshög i väster, Heda i norr och nordväst, Rök i nordost och öster, Trehörna i sydost och öster, samt Linderås och Adelöf av Jönköpings län i söder, se karta på försättsbladet. Längst i nordväst kring kyrkan är slätt land med småbergiga skogsmarker, med i söder tämligen sammanhängande åsar från norr till söder, några långa ådalar, smärre bäckar, sjöar och kärr i mängd. Mot Tåkern finner man den förnämsta lutningen och största delen av socknen hör till Tåkerns område. Jordmånen är norr ut lera och svartmylla, åt söder sämre lermylla, lättjord, sand och ör; åkern är mångenstädes nog inskränkt, äng och bete finns tämligen tillräckligt, skogen har redan länge varit medtagen. Åt söder och öster ligga betydliga delar av Lysings härads allmanning. Ortens huvudnäring är jordbruk, med boskapsskötsel och brännvinsbränning, här

och där idkas kalkbränning, fiske mm. Här finns också kvarnar och sågar men av liten betydelse.¹⁰

Heda socken

Heda socken ligger mellan Rök i öster, Åby i öster och söder, Ödeshög i sydväst, Tollstad i väster, Dagmossen och Svanshals socken i norr, se karta på försättsbladet. Socknen är huvudsakligen ett slättland, dock inte utan omväxling. I söder finner man låga åsar och backar samt skogsmark. Jordmånen består av bördig lera, kalkberggrund mot Omberg, i de sydliga bygderna mera sandblandad mylla. Äng och bete finns foga och skogbeståndet är ringa, men socknen äger en liten allmänning inom Åby. Mest utrymme tar åkern, vilken på senare tid ökat på bekostnad av ängen och betet, varvid odlingen av foderväxter har tilltagit. Således är åkerbruket som huvudnäring förenat med boskapsskötsel som här och där understöds av brännvinsbränning. Sädesslagen består av råg. Korn, blandkorn, vete och ärter.¹¹

---

¹⁰ Vilhelm Tham, *Beskrifning öfver sveriges rike*, 1855, s. 636f

2 UNDERSÖKNING I ST ÅBY OCH HEDA SOCKEN

2.1 UNDERSÖKNING I ST ÅBY SOCKEN 1845-1848

Tabell I: Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i St Åby socken 1845-1848

År	Antal hantverkare	Antal skattebetalande	Antal hantverkare i %
1845	6	1345	0,4%
1846	10	1400	0,7%
1847	10	1404	0,7%
1848	10	1386	0,7%

Källa: Mantalslängder för St Åby socken 1845-1848, Vadstena landsarkiv

Genom att studera ovanstående tabell framgår det att hantverkarna endast utgör en ringa del av de skattebetalande i St Åby. Här finner man dock en ökning från år 1846.

Tabell II: Representerade hantverkaryrken i St Åby socken 1845-1848

Yrken	År	År	År	År
	1845	1846	1847	1848
Färgeri fabrikerare			X	
Garvare		X	X	X
Kopparslagare	X	X	X	X
Mjöltnare	X	X	X	X
Sadelmakare	X	X		X
Skomakare	X	X	X	X
Skräddare			X	X
Smed	X	X	X	X
Snickare			X	X
SUMMA	5 st	6 st	8 st	8 st

Källa: Mantalslängder för St Åby socken 1845-1848, Vadstena landsarkiv

Här ser man tydligt en ökad representation av hantverksyrken under tidsperioderna. Kopparslagare, skomakare och smed utgör de yrken som återkommer varje år. Märkligt är att jag endast funnit en färgeri fabrikerare och då under endast ett år, 1847, och att samma år är det enda året som saknar en sadelmakare. Jag utesluter ej att jag kan ha missat denne sadelmakare då det i mångt har varit svårlästa mantalslängder att undersöka. Alternativt kan det ju vara så som Bäck understryker i sin artikel att personer med annat yrke än hantverk har hantverk som en bisyssla och därför inte står listad som hantverkare till yrket.¹²

Genom att underöka husförhörslängderna under perioden 1844-1846 har jag erhållit följande information; 2 skräddare, 2 skomakare, 1 kopparslagare samt en snickare. Samtliga har varit män. Jämför jag med mantalslängderna finner jag samtliga yrkeskategorier representerade på båda ställen. Men uppkomstår samt antal stämmer inte överens till fullo.

¹² Kalle Bäck, "Hantverkare och köpmän", *Ödeshögsbor*, red. S. Hasselqvist, 1988, s. 75

Både skräddaren och snickaren uppkommer inte som hantverksyrke förrän år 1847 i mantalslängderna, därtill har jag funnit ytterligare en skräddare i husförhörslängderna. Vidare finner jag skomakarnas antal vara 2 stycken i husförhörslängderna men enligt mantalslängderna uppkommer yrket till 3 stycken utöware. Under perioden 1847-49 finner jag 4 stycken män listade inom följande yrkesområden; skomakare, skräddare, kopparslagare och sadelmakare. Min förklaring är den att resultaten är så olika för att det dels är så att husförhörslängderna förs över en period av år och således inte kan visa om en person är verksam hantverkare under samtliga åren då längderna förs. Samt att definitionen av hantverkare/hantverkaryrke inte torde vara densamma som jag upprättat, och dessutom av skäl beskrivna ovan om hantverket som bisyssla. Att Bäckes och min forskning inte till fullo överensstämmer kan ha att göra med just dessa faktorer.

Tabell III: Antalet utöware/hantverksyrke samt antalet lärningar resp. gesäller i St Åby socken 1845-1848

Yrke	År	År	År	År
	1845	1846	1847	1848
Färgeri	-	-	I	-
Fabrikerare				
Garvare	-	I	I	I
Kopparslagare	I	I	I	I
Mjöltnare	I	III	II	II
Sadelmakare	I	I	-	I
Skomakare	II	III	II	II
Skräddare	-	-	I	I
Smed	I	I	I	I
Snickare	-	-	I	I
SUMMA	6 st	10 st	10 st	10 st

Källa: Mantalslängder för St Åby socken 1845-1848, Vadstena landsarkiv

Här finner man att skomakaryrket och mjölnarna är bäst representerade med tre hantverksutövare vardera under år 1846. Tidigare forskning visar att St Åby år 1846 innehade 3 skomakare, 3 skräddare, 1 smed, 1 garvare, 1 kopparslagare, 1 sadelmakare, 1 snickare samt en färgare.¹³ Jag har ej lyckats finna varken skräddare, snickare eller färgare. Kalle Bäck å andra sidan har inte funnit någon mjölnare, vilket jag ju funnit tre stycken.

Genom att studera redogörelse för folkmängden, år 1845, finner jag 2 kopparslagare, 1 sadelmakare, 2 skomakare, 2 skräddare och 2 snickare, varav en av dessa utom sadelmakaren är en gesäll alternativt en lärling. Eftersom den inte listat samma yrkeskategorier som jag valde jag att göra endast ett nedslag för att undersöka huruvida jag kunde få hjälp och stöd för min egen forskning. Men som jag tidigare redogjort för så finner jag inte mycket tillförsel av den.

---

¹³ *ibid.*, s. 76

2.2 UNDERSÖKNING I ST ÅBY SOCKEN 1863-1866

Tabell VI: Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i St Åby socken 1863-1866

År	Antal hantverkare	Antal skatte- Betalande	Antalet hantverkare i %
1863	27	1349	2%
1864	25	1435	2%
1865	21	1438	1%
1866	20	1467	1%

Källa: Mantalslängder för St Åby socken 1863-1866, Vadstena landsarkiv

Här finner man en minskning av antalet hantverkare men samtidigt en ökning av antalet skattebetalande invånare. Bäst representerat är år 1863 med 27 hantverkare.

Tabell V: Representerade hantverkaryrken i St Åby socken 1863-1866

Yrken	År	År	År	År
	1863	1864	1865	1866
Byggmästare	X			
Färgare	X	X		
Garvare	X		X	
Kopparslagare	X	X	X	X
Mjöltnare	X	X	X	X
Murare	X	X	X	X
Mureri- arbetare	X			
Målare	X	X	X	X
Sadelmakare	X	X		X
Skomakare	X	X	X	X
Skräddare	X	X	X	X
Smed	X	X	X	X
Snickare	X	X	X	X
SUMMA	13 st	10 st	9 st	9 st

Källa: Mantalslängder för St Åby socken 1863-1866, Vadstena landsarkiv

År 1863 finner vi en byggmästare, faktiskt den enda i sitt slag i hela undersökningen för St Åby. Förutom byggmästare, färgare, garvare, mureriarbetare och sadelmakare är övriga yrken representerade under samtliga tidsperioder. Dock är det även här troligt att jag kan ha missat en sadelmakare, den här gången år 1865.

I slutet av perioden minskar antalet hantverkaryrken.

Tabell VI: Antalet utövare/ hantverkaryrke samt antalet lärningar resp. gesäller i St Åby socken 1863-1866

Yrke	År	År	År	År	Lärning	Gesäll
	1863	1864	1865	1866		
Byggmästare	I	-	-	-	-	-
Färgare	I	I	-	-	-	-
Garvare	I	-	I	-	-	I 1863
Kopparslagare	II	II	III	IIII	I 1863 I 1864	-
Mjölnare	IIIIII	IIIIII	IIII	IIII	-	-
Murare	III	II	I	I	-	-
Mureri- arbetare	I	-	-	-	-	-
Målare	I	II	I	I	-	-
Sadel- makare	I	I	-	I	-	I 1866
Sko- Makare	III	IIII	IIII	IIII	-	-
Skråd- dare	III	III	III	II	-	-
Smed	I	II	I	I	-	-
Snickare	III	II	III	II	-	-
SUMMA	27 st	25 st	21 st	20 st	2 st	2 st

Källa: Mantalslängder för St Åby socken 1863-1866, Vadstena landsarkiv

Också här ses en minskning, här i form av färre hantverksutövare. Under den här perioden är det mjölnarna som är flest till antalet med hela sex stycken utövare, tätt följt av skomakarna. Dock minskar antalet mjölnare under tidsperiodens gång, detta samtidigt som skomakarnas utveckling går åt motsatt håll.

År 1863 uppkommer den första lärlingen och år 1866 den första och enda gesällen.

Husförhörslängderna för perioden 1861-65 visar 3 skomakare, 1 mjölnare, 2 snickare samt en kopparslagare, alla utövare är män. Den följande perioden, 1866-70, ger uppkomsten av tre nya yrken. Garvare, skraddare och smed. I övrigt syns mjölnare öka med en till antalet, snickaren och skomakaren minska med en utövare. Kopparslagaren förblir en till sitt antal även under denna period.

Återigen överensstämmer ej mantals- och husförhörslängderna.

2.3 UNDERSÖKNING I HEDA SOCKEN 1845-1848

Tabell VII: Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i Heda socken 1845-1848

År	Antalet hantverkare	Antalet skattebetalande	Antalet hantverkare i %
1845	1	487	0,2%
1846	3	522	0,6%
1847	1	546	0,2%
1848	4	559	0,7%

Källa: Mantalslängder för Heda socken 1845-1848, Vadstena landsarkiv

Under den här perioden finner man ingen kontinuitet i antalet hantverkare. Men man kan i alla fall konstatera att år 1846 respektive år 1848 tycks vara de mest hantverkarvänliga.

Tabell VIII: Representerade hantverkaryrken i Heda socken 1845-1848

Yrke	År	År	År	År
	1845	1846	1847	1848
Byggmästare				X
Garvare				X
Sjudare	X	X	X	X
Skräddare		X		X
Smed		X		
SUMMA	1 st	3 st	1 st	4 st

Källa: Mantalslängder för Heda socken 1845-1848, Vadstena landsarkiv

Sjudaren får här representera det vanligaste hantverkaryrket. Anmärkningsvärt är också att det är det enda yrket som är representerat under hela undersökningsperioden.

Jag har undersökt husförhörlängderna under perioden, 1842-49. De visar ingen hantverkare. Det gör inte heller redogörelse för folkmängden år 1845. Detta stärker i viss mån min slutsats om att vi ej listat samma yrkeskategorier. Det kan alltså vara så att prästen inte tyckt sig finna någon hantverkare att rapportera.

Tabell VIII: Antalet yrkesutövare/ hantverksyrke i Heda socken 1845-1848

Yrke	År	År	År	År
	1845	1846	1847	1848
Byggmästare	-	-	-	I
Garvare	-	-	-	I
Sjudare	I	I	I	I
Skräddare	-	I	-	I
Smed	-	I	-	-
SUMMA	1 st	3 st	1 st	4 st

Källa: Mantalslängder för Heda socken 1845-1848, Vadstena landsarkiv

Återigen är Kalle Bäck och jag själv oense. Det har visat sig i hans forskning att han liksom jag år 1846 har funnit 1 smed och 1 skräddare, dock har han inte funnit någon sjudare.¹⁴ I övrigt finner vi båda två endast en utövare/hantverkaryrke.

---

¹⁴ *ibid.*, s. 76

2.4 UNDERSÖKNING I HEDA SOCKEN 1863-1866

Tabell X: Antalet hantverkare i förhållande till skattebetalande i Heda socken 1863-1866

År	Antalet hantverkare	Antalet skatte-Betalande	Antalet hantverkare i %
1863	6	533	1%
1864	7	554	1%
1865	9	549	2%
1866	8	548	1%

Källa: Mantalslängder för Heda socken 1863-1866, Vadstena landsarkiv

Här ser man tydligt hur antalet hantverkare ökar och minskar parallellt med hur antalet skattebetalande invånare ökar respektive minskar.

Tabell XI: Representerade hantverkaryrken i Heda socken 1863-1866

Yrke	År	År	År	År
	1863	1864	1865	1866
Färgare	X	X		X
Garvare	X	X	X	X
Mjöltnare			X	X
Målare	X	X	X	X
Skomakare		X	X	
Skräddare	X		X	X
Smed	X	X	X	X
Snickare				X
SUMMA	5 st	5 st	6 st	7 st

Källa: Mantalslängder för Heda socken 1863-1866, Vadstena landsarkiv

Garvare, målare samt smed är de yrken som är representerade under hela tidsperioden. Nytt yrkesområde utgörs av snickaren som uppkommer år 1866.

Enligt husförhörslängderna under perioderna, 1861-65 och 66-70, finns det i båda perioderna smedsyrket, i den sista perioden finns därtill också en mjölnaryrket representerat.

Tabell XII: Antalet utövare/hantverksyrke i Heda socken 1863-1866

Yrke	År	År	År	År
	1863	1864	1865	1866
Färgare	I	I	-	I
Garvare	II	II	II	II
Mjölnare	-	-	I	I
Målare	I	I	I	I
Skomakare	-	I	II	-
Skräddare	I	-	I	I
Smed	I	II	II	I
Snickare	-	-	-	I
SUMMA	6 st	6 st	9 st	8 st

Källa: Mantalslängder för Heda socken 1863-1866, Vadstena

Garvaren har två utövare /hantverkaryrke under hela tidsperioden. I övrigt är det endast skomakaren samt smeden som ökar i antal utövare under periodens gång.

Smed samt mjölnare finns alltså att finna i husförhörslängderna, alla män.

3 SAMMANFATTNING OCH SLUTORD

Föreliggande forskning visar att det i min undersökning över St Åby socken, under den första undersökningsperioden, 1845-1848, sker en ökning av såväl hantverkare som skattebetalande invånare och att hantverkarna i sig endast utgör en mindre del av de skattebetalande. År 1847 har jag funnit en färgeri fabrikerare, denne är den ende i sitt slag som jag har funnit i min undersökning. Samma år tillkommer en skraddare samt en snickare som blir de första att representera yrket.

Under den andra undersökningsperioden har jag i St Åby funnit en markant ökning av antalet hantverkare, också en mindre ökning av antalet skattebetalande. Från att ha funnit tre utövare/hantverkaryrke har jag nu funnit hela sex stycken, dvs en fördubbling. Nyttillkomna yrken är byggmästare, färgare, murare, murerarbetare och målare.

Utvecklingen i Heda socken är inte helt likadan. I den första undersökningsperioden har jag endast funnit en utövare/yrke, för att under den andra tidsperioden öka med upp till två utövare/yrke.

Här uppkommer t ex snickaryrket för första gången år 1866, också här, liksom i St Åby med endast en representant. Andra nyttillkomna yrken i den senare undersökningsperioden är färgare, målare och mjölnare. Skraddaryrket däremot finner jag redan år 1846. Intressant är att jag under hela den första tidsperioden finner sjudaren representerad. Byggmästaryrket är representerat i Heda redan år 1848, dvs i den första undersökningsperioden, men dyker upp först i den andra perioden, år 1863 i St Åby.

Märkligt är att jag inte funnit någon kontinuitet i antalet hantverkare i Heda under perioden 1845-1848. Under den andra perioden har jag dock funnit att det sker en tydlig ökning och minskning av antalet hantverkare i takt med att antalet skattebetalande invånare ökar och minskar.

Gemensamt för de båda undersökningsområdena är att antalet hantverkare ökar under den andra undersökningsperioden, 1863-1866. Mest troligt är att detta har med skråväsendets avskaffande och näringsfrihetens införande att göra, då det ju medförde att det blev lättare att etablera sig som hantverkare.

Mina farhågor att jag inte skulle finna många hantverkare uppkom redan efter att ha studerat Kalle Bäck's forskning, men hur många eller hur få jag skulle finna visste jag inte. Det faktum att min egen forskning inte har berört städer gör troligen också att jag ej funnit så många hantverkare. Förmodligen hänger även det faktum att jag ej funnit några kvinnliga hantverkare samman med att min undersökning inte berört städer. Jag hade dock hoppats på att finna kvinnliga hantverksutövare eftersom fenomenet inte tedde sig helt omöjligt, vilket tidigare forskning ju har bevisat.

Att min egen undersökning ej till fullo stämmer överens med Kalle Bäck's har jag dragit följande slutsats kring. Husförhörslängderna förs över en period av år och kan således inte visa om en person är verksam hantverkare under samtliga år då längderna förs, samt att definitionen av hantverkare/hantverkaryrke inte torde vara densamma som jag upprättat. Dessutom kvarstår problemet med att hantverkarna kan skymmas i längderna då de kan ha annat yrke som huvudsyssla. Det sistnämnda gäller även för redogörelse för folkmängden, vilken ju förts vart femte år.

Spännande har varit att följa utvecklingen över nytilkomna hantverkaryrken.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor:

Vadstena landsarkiv

Häradsskrivaren i Lysings, Dals och Aska häraders fögderi,

mantalslängder   1845-48 E VII: 8-9
   1863-66 E VII: 25-28

Heda kyrkoarkiv

Husförhörslängder   1844-49 AI: 8-9
   1861-70 AI: 13-15

Redogörelse för folkmängden   1845 GIII: 4

Ödeshögs kyrkoarkiv

Husförhörslängder   1842-49 AI: 6
   1861-65 AI: 9-10

Redogörelse för folkmängden   1845 GIII: 3

Litteraturförteckning:

Behre, G, Larsson, L-O, Österberg, E, *Sveriges historia 1521-1809*, Stockholm 1994

Bäck, K, *Ödeshögsbor*, Linköping 1988

Göransson, A, *Äventyret Sverige*, Berlings, Arlööv 1995

Hörsell, A, *Borgare, smeder och änkor*, Uppsala 1983

Lindkvist, T, Ågren, K, *Sveriges medeltid*, Stockholm 1993

Lunander, E, *Borgaren blir företagare*, Uppsala 1988

Olsson, U, *Äventyret Sverige*, Berligns, Arlööv 1995

Tham, V, *Beskrifning öfver Sveriges rike*, Stockholm 1855

Tabellförteckning

- Tabell I Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i St Åby socken 1845-1848
- Tabell II Representerade hantverkaryrken i St Åby socken 1845-1848
- Tabell III Antalet utövare/hantverkaryrken i St Åby 1845-1848
- Tabell IIII Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i St Åby socken 1863-1866
- Tabell V Representerade hantverkaryrken i St Åby socken 1863-1866
- Tabell VI Antalet utövare/hantverkaryrken samt antalet lärlingar resp. gesäller i St Åby socken 1863-1866
- Tabell VII Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i Heda socken 1845-1848
- Tabell VIII Representerade hantverkaryrken i Heda socken 1845-1848
- Tabell IX Antalet utövare/hantverkaryrken i Heda socken 1845-1848
- Tabell X Antalet hantverkare i förhållande till antalet skattebetalande i Heda socken 1863-1866
- Tabell XI Representerade hantverkaryrken i Heda socken 1863-1866
- Tabell XII Antalet utövare/hantverkaryrke i Heda socken 1863-1866

APPENDIX

Hantverksyrken:

Byggmästare

Färgare

Färgerifabrikerare

Garvare

Kopparslagare

Mjölnare

Murare

Mureriarbetare

Målare

Sadelmakare

Sjudare

Skomakare

Skräddare

Smed

Snickare